

't inschrien

derde jaargang nr 4, oktober 1971 kwartaaluitgave



„Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard”.

Redactie: J. J. H. Meijer, H. Smeltweg 69, Enschede, tel. (05420) 1 90 86, eind-redacteur.

Adriaan Buter, Neede.

H. H. Hagens, Almelo

J. Overbeeke, Haaksbergen.

Administratie: Mej. G. A. Weussink, Kortenaerstraat 20-II, Enschede, tel. 05420-1 02 06.

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: Nr. 1818110 t.n.v. Administratie 't Inschrien, Kortenaerstraat 20-II, Enschede.

Abonnementsprijs *f* 5,— per jaar.

Losse nummers *f* 1,50.

Uitgave van de Oudheidkamer „Twente” te Enschede

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De dode leupen d'r wier

Bij de opening van het crematorium Usselo

Bijna twaalf eeuwen geleden verbood Karel de Grote de crematie. De Saksers waren onderworpen en nu moest het Christendom vaste voet krijgen. Het concilie van Paderborn in 784 stelde de doodstraf op het verbranden van lijken en het bijzetten van de as in de heuvels van de heidenen. De lijken moesten op de kerkhoven begraven worden en daartoe diende men vaste wegen te volgen.

Volgens de eedsformule, die de 'wroegers' tijdens de tweemaal 's jaars gehouden kerkelijke rechtszitting, de zogenaamde Zend, in het middeleeuwse Twente moesten uitspreken, zwoeren zij: 'datt onse lyeckweghe goett sint ende datt wij mit dat lichaem den rechten lyckwegh gevolghet sinnen'. Volgens Geerdinks boek over het Aartsdiakonaat Twente (waaruit ik citeerde) zijn in ons gewest de verordeningen op de vaste lijkwegen tot omstreeks 1800 zorgvuldig onderhouden, maar waren de nieuwe Christenen er aanvankelijk moeilijk van af te brengen om hun lijken te verbranden. Uit andere bronnen blijkt, dat het cremeren nog in de vijftiende eeuw is voorgekomen. Maar de christelijke traditie won en tot in onze dagen werd het in elk geval als onbehoorlijk ondervonden om geen gebruik te maken van de nog alom bekende liekweg. In Neede bijvoorbeeld gold het tot voor kort als niet netjes wanneer de begrafenisstoet 'duur 'n barg' ging of andere binnenwegen koos. Men moest de hoofdweg volgen.

Zou het Christendom iets eerder zijn ontstaan, dan had Karel de Grote zich niet zo druk hoeven te maken. In zijn tijd was de crematie in onze streken nog maar weinig eeuwen oud. Hoe de eerste, zwervende stammen, die voet op Twentse bodem hebben gezet, hun doden begroeven, weten we niet. Een kleine vijfduizend jaar beschavingsgeschiedenis geeft op dit punt geen uitsluitel. Maar wanneer in de jongsteentijd, ruim vijfduizend jaar geleden, de eerste boeren zich hier vestigen, dan blijkt het begraven van de doden algemeen gebruikelijk te zijn.

Geen voeten

In Mander en elders heeft dr. C. C. W. J. Hijszeler de grafheuvels en zelfs een hunebed uit die tijd bloot gelegd, die over de dodenbezorging in steen- en bronstijd duidelijke taal spreken. Nóg is in het Rijksmuseum Twenthe de bodemverkleuring te zien, die de laatste rustplaats aangeeft van de 'Man van Mander'. Niet meer dan de schaduw van diens lijk, maar zo duidelijk, dat we kunnen vaststellen, dat deze dode zonder voeten begraven is. Een merkwaardige zaak! Hij kreeg wel, blijkens een ter hoogte van de heup gevonden pijlpunt, een wapen mee op zijn reis 'naar de overkant', maar het ontbreken van de voeten doen veronderstellen dat men deze afgekapt heeft, om hem het lopen te beletten. Sinds de alleroudste tijden is de mens beducht geweest voor een terugkeer van de doden. Men was bang, dat zij de nabestaanden zouden meevoeren naar het dodenrijk. Die angst vinden

we nog terug in allerlei gebruiken rondom dood en begrafenissen, ook al bestaan zij feitelijk alleen nog uit kracht van de traditie. De Man van Mander moest zijn voeten missen. Hunnebedden en steenkransgrafheuvels laten een bedekking van de dode door zware stenen zien. Het is denkbaar, dat men hem daardoor de terugkeer wilde beletten. Wanneer in de IJzertijd de eigenlijke grafheuvels verdwijnen, zijn dit soort belemmeringen niet langer nodig. De doden worden verbrand en alleen hun as wordt in urnen onder een dunne aarden mantel begraven. Er is wel verondersteld, dat de crematie ingevoerd is als een afdoend middel om de terugkeer van de doden te beletten. In de negentiende eeuw, toen de moderne crematiebeweging opkwam, werd dit van christelijke zijde wel als een bewuste demonstratie van ongelof in de Opstanding gezien. . . .

Windrichting

De Opstanding verwachtte men uit het Oosten. Vandaar, dat eeuwenlang de graven op de kerkhoven 'georiënteerd' aangelegd zijn, zodat men de dode met het gezicht naar het Oosten kon bijzetten. In Neede kwam aan dit gebruik een eind, toen na het openen van de nieuwe begraafplaats, de koster daar de windrichting niet zo precies meer wist. Van alle volksgebruiken en oude tradities hebben die rondom dood en begraven zich het langste gerekt. Zonder dat men er zich van bewust was, kan een groot deel van deze gebruiken teruggevoerd worden tot voorchristelijke geloof. Een kwarteeuw geleden formuleerde een boer in de Lutte dit voor mij als: 'De doden leupen d'r wier'. Dat sloeg dan speciaal op de midwintertijd, wanneer volgens het oud-Germaanse geloof het dodenheer door het luchtruim suist. Het Friese 'Sint Thomasluiden',

dat we in de achttiende eeuw ook in de Achterhoek (Eibergen en Neede) in midwintertijd tegenkomen, is te verklaren als een afweer tegen deze demonen. Die verklaring geldt trouwens voor het klokkluiden in het algemeen en zeker ook voor het 'verluiden' en 'overluiden' van een dode, wat in het hele Noordoosten van ons land nog gebruikelijk is. In menige gemeente is het per verordening geregeld, nadat het in '45 bij het terugkeren van de klokken in ere hersteld was. Wij ondergaan dit klokkluiden nu als een rouwbeton, maar vrijwel alle rouwgebruiken zijn als afweergebruiken te verklaren. Rouwkleeding berust op de wens, dat de dode de nabestaanden niet zal herkennen en dus geen kans krijgt, om hen mee te voeren. Vandaar de grote zwarte doeken, waarin de naaste vrouwelijke familieleden zich hulden en dat hier en daar nog doen. Overigens was de oorspronkelijke rouwkleur wit. Nog worden bij een 'groove' op een boerendeel (het gebruik verdwijnt naarmate er meer aula's gebouwd worden de tafels met witte kleedjes gedekt en gebruikt men witte borden en koffiekopjes. Dat er wittebrood bij gegeten wordt, valt in de welvaartsstaat niet meer op, maar ook dat kan eenzelfde reden gehad hebben in een tijd, dat zwart roggebrood de dagelijkse kost was. Ik ben deze verklaring tegengekomen, maar eerlijk gezegd, lijkt ze me nogal gezocht.

Twee varkens

Duidelijker is de afkomst van het groevenmaal als zodanig. Het is nu vrijwel overal teruggebracht tot een kopje koffie met wat broodjes of koeken. Maar vroeger moeten de bezoekers van een groove 'de boek duftig op 'n leest' gezet hebben. Van vlak over de Duitse grens stamt de anekdote over Graads, die op sterven lag, zodat de

vrouw tegen de familie zei: 'Miejdich, wiej mussen d'r meer ene dood doen'. Er werd een varken geslacht, om op alle gebeurtenissen voorbereid te zijn. Evenwel: Graads werd beter en de familie liet zich van vreugde het varken best smaken. Laat nu echter Graads een maand later toch nog dood gaan! 'Van armoed' moest men er een tweede varken aan laten gelooven. Schrijnen, een van onze eerste volkskundigen schrijft, dat het oud-Germaanse dodenmaal bij het graf zelf gehouden werd, hetgeen in christelijke tijd herhaaldelijk verboden is. De dode werd geacht mee te doen en men liet zelfs een plaats voor hem open. Toen dr. Hijzeler in 1941 een steenkransheuvel op de Mander-es ontgroef, bleek bij het voorzichtig afschaven van de zandlagen, hoe deze bijzetting in haar werk was gegaan. De dode was op de maagdelijke grond neergelegd en met zand toegedekt. Op dit kleine heuveltje werden enkele stenen geplaatst en vervolgens is op het graf een vuur gebrand, zoals een houtskoollaag duidelijk aantoonde. Daarna werd in twee fasen een veel grotere heuvel over het graf opgeworpen. Dat vuur zal hoogstwaarschijnlijk gediend hebben voor het bereiden van een offer- of begrafenismaal. Het offeren van mensen, zoals nog tot voor kort in India de vrouw haar overleden man op de brandstapel moest volgen, is voor onze streken niet aangetoond. Wel weten we, dat een Frankische koning niet alleen zijn paard, maar ook zijn dienaar meenam in de dood.

En wel neemt men aan, dat vrouwen hun haarvlechten meegaven aan de gestorven echtgenoot. Het voor begrafenissen bakken van brood in de vorm van een vlecht zou daar aan herinneren. Vóór de tweede wereldoorlog was het in Neede gewoonte, om bij de koffie op de groove een speciaal voor dit doel gebakken krakeling te

presenteren. Je kunt daarbij aan vlechtvorm denken.

Liekhuussies

Nog draagt men de dode uit met de voeten naar voren. Gewoon uit traditie, maar oorspronkelijk opdat hij de weg naar huis niet zo gemakkelijk terug zou kunnen vinden. Nog krijgen op een boerenbegrafenis de naobers, die de kist moeten dragen, een borrel tegen de doodsbesmetting. 'Tegen de lieklucht', zegt men nu. Heel merkwaardig zijn ook de 'liekhuussies', die in de Graafschap Bentheim, maar ook in Groningen en Friesland voorkomen (in minder duidelijke vorm tot voor kort ook in Goor. Een dakvormig latwerk, bedekt door een grote doek, dat zes zondagen achtereen op het graf geplaatst wordt. Paalresten, die sterk aan zo'n liekhuussien doen denken, vond dr. Hijzeler bij een opgraving in Twente. De archeologen en historici, die onze Saksische afkomst naar het rijk der fabelen hebben verwezen, vermoeden, dat de huidige bevolking van Twente voor een deel rechtstreeks afstamt van de eerste bewoners uit de jongsteentijd. Is het dan zo vreemd, dat in volksgeloof en volksgebruik de denkwereld van die verre voorouders nog weerspiegeld wordt?

Tot die denkwereld behoorde sinds de IJzertijd ook de voorkeur voor crematie. Een enkele keer worden er brandgraven uit oudere tijd gevonden en omgekeerd vond het begraven ook nog wel later plaats. In oudere grafheuvels worden soms jongere brandgraven aangetroffen. Twee opvattingen leefden eeuwenlang vreedzaam naast elkaar, totdat Karel de Grote de lijkverbranding als een onchristelijke daad verbood. Het heeft bijna twaalf eeuwen geduurd, eer de crematie opnieuw geaccepteerd werd.

ADRIAAN BUTER

Hollanders in het tsaristische Rusland

Nederlands 'Russisch' dorp in de gunst van de Czaren

Een 'Russisch' dorp? Neen, dat is het nú niet meer, maar vroeger was daar toch wel veel van waar. Het ligt in de nabijheid van Almelo, in de provincie Overijssel. **Vriezenveen**, heet het. Een welvarend dorp bovendien - ook nu nog - doch er is een tijd geweest, dat dit dorp als het ware de bankrekening was voor geheel Twente. Wie op de één of andere wijze geld nodig had, kon in Vriezenveen terecht. Daar was overvloed, verdiend met een drukke en levendige handel op Rusland. Vriezenveners, die zich daar hadden gevestigd, kwamen meestal schatrijk terug en bouwden hier hun huizen naar Russisch voorbeeld. Een enkele vinden we nóg wel in het dorp en Almelo, doch de meeste van deze patriciërshuizen zijn indertijd verwoest bij een grote brand, die het dorp in 1905 teisterde en waarbij 228 woningen in de as werden gelegd. Russische invloeden komen er dan ook nauwelijks meer voor en het enige, dat nog aan deze glorieuze tijd terug doet denken zijn enige straten, die naar Petersburg en enige vooraanstaande kooplieden en Admiraals werden genoemd zoals de Petersburgstraat, Cruysstraat (Admiraal Cornelis Cruys was de grondlegger der tsaristische oorlogsvloot), Meester Jan Kunstweg (Jan Kunst was een hoofdonderwijzer, die zijn leerlingen opleidde voor de Russische handel) en de Engelsstraat (Jan Engels was een vooraanstaand Vriezenveens koopman in Rusland). Een standbeeld voor Aaltje Berkhoff,



Met deze hulfkarren ondernamen vroeger de Vriezenveense kooplieden de lange tochten naar het tsaristische Rusland.

die een naaischool in Rusland begon, of voor haar broer, de Vriezenveense Russische Admiraal Wicher Berkhoff, vindt men er helaas niet. Wat men er wel vindt is een Russisch museum waar men kan wandelen tussen de Russische gebruiksvoorwerpen zoals de samowaar, serviesjes, oude munten en niet te vergeten 't Keizerlijk damast dat de Vriezenveense kooplieden aan de czaren verkochten. Verder is er veel foto- en documentatiemateriaal uit die dagen te zien en echte Russische schilderijen. Wie er meer van wil weten moet maar eens een bezoek aan dit rustige dorp brengen, want in dit museum wordt iedere keer een andere expositie gehouden.

Hóe en wanneer is deze handel ontstaan? En waarom? Temeer nog daar men in vroeger tijd - en nu spreken we van de jaren rond 1700 - bijna geheel was aangewezen op de bodem, zodat deze plotseling 'exodus' vrijwel uniek was. Die bodem, waarop de Vriezenveners woonden, was arm en schraal, en we geloven, dat hier de oorzaak gezocht moet worden. Want het was juist deze armoede, die de handel heeft doen ontstaan. De inkomsten waren karig, en daarom ging men in het vroege voorjaar, als er in

en om de boerderij toch niet zoveel te doen was, wat bijverdienen.

Met de groene zak, gevuld met land- en tuinbouwzaden op de rug, trok men stad en land af om hiervoor afnemers te vinden. Hoewel de armoede de grote drijfveer was, heeft ook bij sommigen het avontuur wel een woordje meegesproken. Maar vooral ook de ondernemende geest van deze Vriezenveners heeft hen tot deze reizen gedreven. Eerst beperkten deze tochten zich tot het eigen land, maar dat duurde niet zolang. Na enige tijd overschreed men ook 's lands grenzen. Een bijzondere voorliefde had men voor Oost Friesland, Oldenburg en de Duitse kust der Oostzee. Geleidelijk ging men verder van huis, en bezocht men ook andere landen dan Duitsland. Bij hun zwerftochten kwamen zij in de centra van de oude Hanzehandel.

Bergen in Noorwegen, Kopenhagen evenals Koerland zag men vaak op hun reisprogramma staan. Andere ondernemende Vriezenveense handelaars togen naar Zwitserland, Spanje, Portugal, Italië, en zelfs ging men naar West Indië en de Canarische eilanden. Bleef het eerst nog een handel in zaden, later werd ook het linnen op hun zwerftochten meegenomen. Hoewel het zaad gretig aftrek vond, heeft toch het linnen in deze handel de belangrijkste rol gespeeld. De stoffen werden in het eerste begin vervaardigd in de weefkamer, welke haast elke boerderij in Vriezenveen bezat. Later werd het linnen meestal betrokken van Almelose fabriqueurs. Sommigen namen het in commissie mee, waarbij 50% van de winst voor hen was, anderen werkten echter voor eigen rekening. Dikwijls werden compagnieschappen gevormd, waar behalve de reizigers ook anderen vaak een aandeel in hadden.

Wanneer de eerste Vriezenveense kooplieden in Rusland beland zijn, kan

niet met zekerheid worden vastgesteld, want de eerste contacten zijn nog in nevelen gehuld.

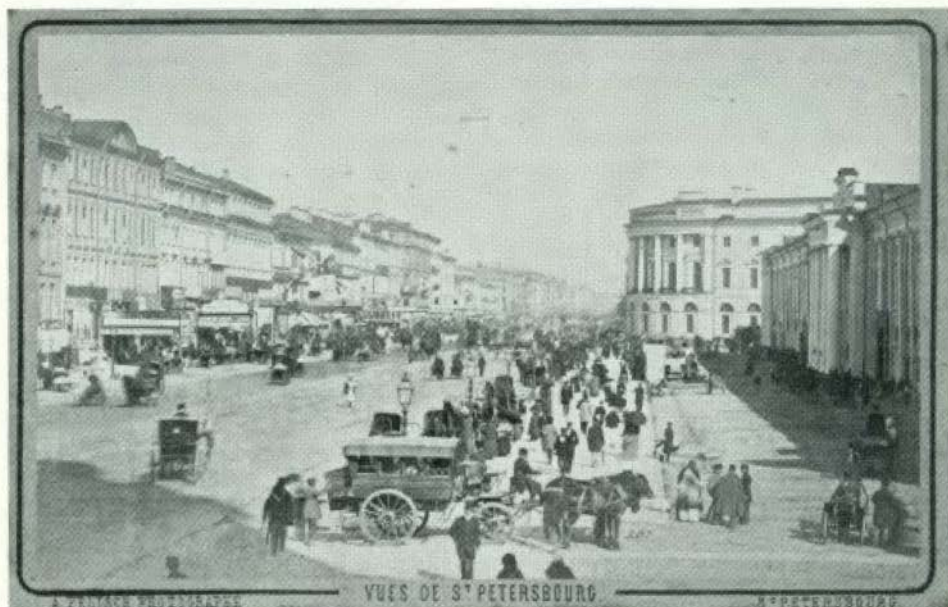
Er zijn tal van overleveringen hierover in omloop. Eén van de meest aannemelijke is wel die van Cornelis Cruys, die in 1698 naar Rusland emigreerde, en naar de mening van sommigen en ook de onze een Vriezenvener van geboorte moet zijn geweest. Cornelis Cruys, vertrouweling van Czaar Peter de Grote, was de man, die de Russische vloot moest helpen groot maken, samen met een aantal Nederlandse officieren, en daarin ook bijzonder goed is geslaagd. Cruys zou zijn vroegere dorpsgenoten de weg naar Sint Petersburg gewezen hebben. Een andere vrij populaire legende is de volgende: omstreeks het begin van de 18e eeuw (jaar en datum worden niet genoemd) moet een vermoeid Vriezenveens koopman een Lübeckse havenkroeg zijn binnengestapt. Het had hem deze keer niet bijzonder meegezet. Juist had hij zijn avondeten besteld, of daar trad een Noorse kustvaartkapitein de kroeg binnen. Deze wist de koopman weer moed in te spreken, hoewel hem de toekomst wel wat te mooi geschilderd leek. Deze had hem verteld, dat er in Rusland veel geld te verdienen was, en dat de roebels je daar zo maar in de schoot geworpen werden. Het Noorse schip zou spoedig vertrekken en had als eindbestemming Sint Petersburg, de stad die nog niet zolang geleden door Czaar Peter de Grote gesticht was. En zo belandde de eerste Vriezenvener in Rusland, waar inderdaad zaken gedaan konden worden. Teruggekeerd in Vriezenveen, vertelde hij overal op het dorp van zijn succesvolle onderneming, die met vele goudstukken was bekroond. Kort daarop werd in gezelschap van andere dorpsgenoten weer koers gezet naar Sint Petersburg en ook deze onderneming slaagde volkomen. De handels-

weg naar Rusland en in het bijzonder naar Sint Petersburg was gevonden. Vele Vriezenveensers drukten later de voetsporen van de eerste pionier.

De tochten naar Sint Petersburg gingen meestal per zeilschip tot Lübeck over zee, maar soms gingen de huifkarren en reiswagens met kisten vol zaad en linnen over land. Met zo'n tocht waren meestal drie á vier weken gemoeid, maar er waren zelfs kooplieden, die het bijna in de helft van deze tijd klaar speelden. Uit het vergeelde reisjournaal van de veertienjarige Jacob Zacharias Ursinus Kruys blijkt, dat deze knaap met drie dorpslieden n.l. L. Brouwer, E. Engberts en H. Smelt op een mooie zomerdag n.l. de 13e juli van het jaar 1826 startte met 'eigene kales', zoals de schrijver het uitdrukt, voor een reis naar Rusland. De reisroute liep langs Minden, Berlijn, Konigsbergen, Memel en

Riga. Ondanks de onbegaanbare wegen, die er in die tijd zoveel waren, wist men deze tocht in 15 dagen te volbrengen. De reis werd slechts onderbroken om van paarden te verwisselen en om te eten, alleen te Memel werd een zeer korte nachtrust gehouden. Zo was het mogelijk, dat het gezelschap op de 28e juli om half vijf te Sint Petersburg arriveerde.

We zijn met dit reisverhaal al wat voortuitgelopen en keren terug tot het midden der 18e eeuw. De handel op Sint Petersburg werd in die tijd veel intensiever. Men trachtte de beschikking te krijgen over vaste verkooplokaliteiten. Aan de beroemde boulevard Newski Prospekt werden winkels gehuurd en ingericht. In de grote Gostinny Dvor, een imposante winkelgalerij van ongeveer 100 bij 100 meter, die in het hartje van de stad lag en waarvan de ene zijde op genoemde boulevard uit-



Gezicht op de Vriezenveense 'buurt' in de vorige eeuw. Rechts ziet men nog een gedeelte van de grote winkelgalerij, waar zij vele winkels hadden ingericht aan de Newski Prospekt in St. Petersburg. Nu is deze grote winkelgalerij de Gostinny Dvor weer in handen van de Russen, die er hún winkels hebben ingericht.

'Het oude ambacht' wil oudheidkamer

Na tien tentoonstellingen 'Het oude ambacht' gaat de commissie, die dit evenement, aangespoord door een grote publieke belangstelling, van jaar op jaar opnieuw organiseerde, zichzelf in een stichting omzetten.

Doel is om in Markelo een oude boerderij of andere ruimte te vinden, die als oudheidkamer kan dienen. Maar dan wel met de nadruk op de korte, maar hevige activiteit tijdens de zomervakantie, zoals dit na tien jaar in Markelo een traditie is geworden.

Geen statisch museum dus, maar vooral tijdens die zomerweken veel demonstraties en uitleg aan de bezoekers, zoals de meer dan 25.000, die er in de afgelopen tien jaar geweest zijn, ervaren hebben.

De commissie die elf leden telt: rdie

kwam, hadden vele Vriezenveense kooplieden hun linnen- en manufacturenwinkels.

Al spoedig ontstond er een behoefte om de handel de consolideren en zeer zeker in navolging der ontwikkeling van de toenmalige vaderlandse handel, werden er compagnieschappen gevormd. Zulk een compagnie bestond uit vele families, die hun geld in de onderneming staken, met het duidelijke doel om onderlinge concurrentie zoveel mogelijk te vermijden. Het in het leven roepen van deze compagnieën was buitendien zeker ook een gebiedende noodzaak als men bedenkt, dat het reizen en het goederenvervoer in die dagen zeer omslachtig en kostbaar was.

(Wordt vervolgd)

J. Hosmar

mannen en acht vrouwen - de vrouwen hebben van meet af de grootste belangstelling getoond - vormt voortaan het stichtingsbestuur. De kring van op het ogenblik 25 medewerkers, hoopt men verder uit te breiden tot een 'naoberkring'. Het dagelijks bestuur bestaat uit mevrouw H. H. Meengs-Heilersig (voorzitster), A. J. Sligman (secr.), mevr. H. J. Krabbenbos-Zandjans (penningmeesteresse) en de heer A. J. Lammertink als adviseur.

Markelo heeft aanvankelijk de kat uit de boom gekeken, maar de medewerking van de bevolking is geleidelijk zeer groot geworden. Moest men aanvankelijk netjes vragen om een voorwerp te mogen lenen, nu worden ze aangeboden. Er is meer dan voldoende materiaal, zij het, dat de stichting er naar streeft haar eigen bezit (een kabinet met linnen o.a.) uit te breiden. Men hoopt, dat de Markeloërs eerder bereid zijn om hun antiëkschatten (eventueel in bruikleen) aan de stichting af te staan dan deze aan vreemden te verkopen. Bij de komende ruilverkaveling (boerderijenverplaatsing) komt er ongetwijfeld nog veel moois voor de dag.

Bij de verbouwingsplannen voor het gemeentehuis is ook aan een expositieruimte gedacht, maar het is de vraag of de Markelose oudheid daarmee geholpen is. Een eigen onderkomen is in elk geval wel het uiteindelijke ideaal.

In februari wordt het tienjarig bestaan intern gevierd. Men hoopt dan de kring van medewerkers te kunnen uitbreiden. Tijdens het bezoek in de zomer vooral zijn er velen nodig.

Jeugdherinneringen aan oud-Enschede

Portretten en oude gebouwen kwamen tot leven in de stampvolle gobelinzaal van het Rijksmuseum Twenthe, waar tijdens een praatavond van de Oudheidkamer de heer N. H. ter Kuile over oud Enschede vertelde. Maar vooral de sfeer van het slaperig landstadje, dat door de industrie wakker werd geschud, werd getekend. Niet in de eerste plaats door de schaarse dia's, maar vooral door het zeer beeldende verhaal, dat de heer Ter Kuile in hoofdzaak dankte aan zijn moeder. Op 76-jarige leeftijd heeft deze Marie ter Kuile-van Heek, haar jeugdherinneringen en de familie verhalen, die zij kende, opgeschreven. Dit gebeurde in 1944 zodat een enorm stuk oude tijd in dit geschrift werd vastgelegd. De zeer meelevende toehoorders, onder wie velen, die de familienaam Ter Kuile of Van Heek dragen, kregen bijvoorbeeld te horen, hoe grootvader Gerrit Jan van Heek uit Delden vanwege Napoleon's conscriptie onderdook op de Breklenkamp, waar hij twee jaar ongestoord verbleef. Meer gedetailleerd werd er over oud-Enschede verteld, zoals een kind dat meer dan honderd jaar geleden beleefde. Men kan zich nauwelijks nog indenken, dat toen de Haaksbergerstraat begrensd werd door bleken, heideveldjes en zandbulten, waar men het keukenzand groef, dat per ezelkar uitgevent werd. Het Patmos was een boerderij, eenzaam als eens 't gelijknamige eiland van de apostel Paulus.

hun deurstoepen af over de Markt heen over de zaken en schulden elkaarten overstaan van de voorbijgangers hartelijk uit. Een der tantes, vroeg weduwe geworden, regeerde als 'delenhanen' over de wevers. Op de boerderij Ypkemeule woonde de ex-catechiseermeester Hendrik Smelt, door huwelijk boer geworden. De kinderen, die 's zomers op het Patmos woonden, reden dikwijls op zijn melkar (ook al door een ezel getrokken) mee naar de school op de Markt. In 1875 verhuisden zij naar de toen nieuw gebouwde villa op de hoek Hengelsestraat-Deurningestraat, maar het Patmos bleef trekken met zijn vrije speelruimte, zijn door een os getrokken ezelwagen.

De tijd, waarin de Enschedese villa's verrezen, de heidevelden in bossen en buitens veranderden en de fabrikanen in 'Heren', vond in dit nagelaten geschrift een zeer beeldende, levendige en boeiende beschrijving. Het zou te wensen zijn, dat dit verhaal in druk werd uitgegeven.

Familiedispuut

Gebr. Van Heek discussieerden van

De Brandehof te Noord-Deurningen

De Brandehof was oudtijds eigendom der graven van Bentheim, die in Oost-Twente vele andere goederen bezaten. Hij wordt het eerst genoemd in een oorkonde van 21 september 1392,¹⁾ waarbij Baldewyn van der Laer (= Laer bij Emlichheim, Nedergraafschap Bentheim) aan Bernd, graaf van Bentheim, het recht van wederinkoop en losse toestond van 'den hoeve tot Brekinchem in der buerscap to Brekinchem' (den hof Breklenkamp, het tegenwoordige Scholtenerve),²⁾ 'den hoeve de Brandehof in der buerscap to Noertdoerninge' en 'het erve Stoenhues in der buerscap tot Latterpe' (het erve Stokke te Lattrop). Deze losse kon pas na het derde jaar met 200 mark geschieden; kocht de graaf de goederen vóór St. Margareta, 13 Juli) terug, dan vielen hem rente, pacht en gulde van het loopende jaar ten deel; bij een lateren kooptermijn bleven die aan Baldewyn. Wanneer de graaf en Baldewyn of hun erfgenamen van meening zouden zijn, dat de bij deze goederen behorende lieden schatting zouden kunnen betalen, dan zouden Baldewyn of zijn erfgenamen hen schatten volgens advies van den graaf, diens erven of ambtlieden, terwijl de opbrengst daarvan op de 200 mark, die de graaf schuldig was, mocht worden gekort.

In een acte van 12 April 1461 is er weder sprake van dezen hof.³⁾ Daarbij verleende Berndt, graaf van Bentheim, aan Johannes Zoest toestemming, dat hij van Johan Vederwissche een rente van 23 mud rogge mocht koopen, welke de graaf aan Vederwissche had verkocht uit zijn 'hove erve and guden



De Brandehof 1961

geheten de Brandehoff beleghen... inder buersscap to Doerningen' en uit zijn 'erve geheten Stockinck, beleghen... inder buirsscap to Breckeninckhem'.⁴⁾

De Brandehof werd in den zomer van 1553 door graaf Arnold van Bentheim en Steinfurt voor 12 jaren verpacht aan Johan Brandehoff op een jaarlijkse pacht van 18 mud goede winterrogge, 18 mud goede haver, 2 goudgulden rundgelde (koegeld), 2 Munstersche schellingen hondegeld, en een wagentienst buitenslands,⁵⁾ waaruit genoegzaam de beteekenis van dit goed blijkt. Het behoorde o.a. met de erven Eickhoff (Eekman in de marke Denekamp), Stocking (Stokke in Lattrop) en ther Ovest (de Aust in de Lutte) tot de goederen, met welke inkomsten graaf Arnold II van Bentheim op 4 Juli 1575 zijn gemalin Magdalena gravin van Neuenahr en Limburg begiftigde.⁶⁾

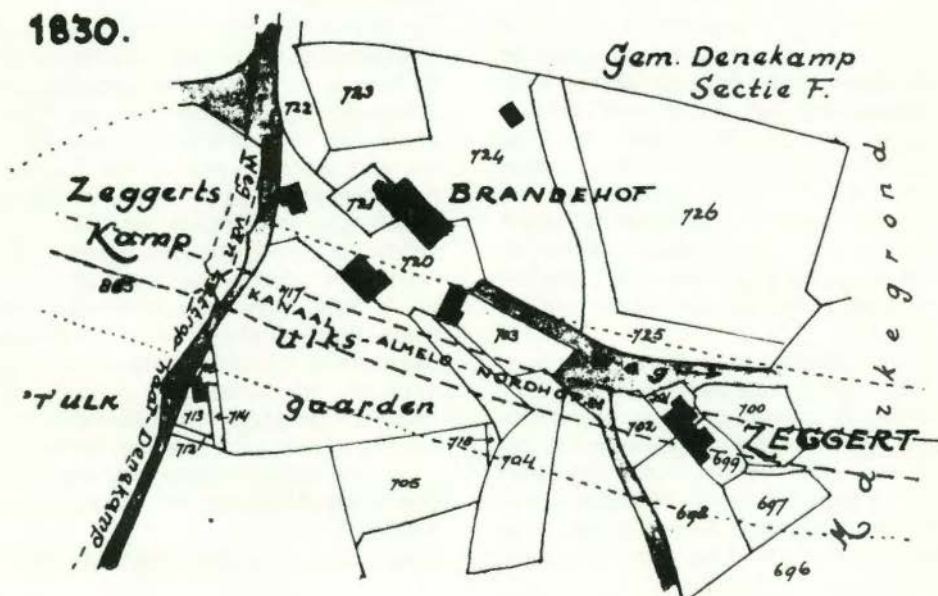
Nadat de graven van Bentheim altijd

een of meer vertegenwoordigers naar de holtingen van Noord-Deurningen wegens Brandehof afvaardigden, verschijnt in het midden der zeventiende eeuw 'Juncker Bentinck' in het holtingsprotocol als iemand, die wat met Brandehof uitstaande heeft. In het lijstje der erven, waarop van jaar tot jaar het holtrichterambt zou vallen en dat in 1646 werd opgemaakt, staat: '14. Brandehoff die graeff van Bentheim nu Juncker Bentinck'. De toevoeging 'nu Juncker Bentinck' moet dagteekenen van na 1653. Immers in 1651 was Bentheim nog eigenaar, hetgeen hetgeen blijkt uit een acte van 10 October 1651, waarbij Adolf Hendrik van Raesfeld, heer tot Lage en Twickel, de z.g. Toornsche goederen in de graafschap Bentheim bij ruiling aan graaf Ernst Willem van Bentheim overdeed. Tot waarborg, dat de gepermuteerde erven van alle schulden ontlast zouden worden, bleven aan Raesfeld verhypothecerd alle des graven goederen, speciaal Singraven, Stocket en Brandehof.⁷⁾ Ook was Ernst Willem in 1653 nog eigenaar van Brandehof,⁸⁾ doch

weldra moet hij het aan Gerhard Adolph Bentinck tot Breklenkamp verkocht hebben, want in November 1660 was deze reeds eigenaar ervan, gelijk het Markeboek aantoot. Een koopbrief of een afschrift hiervan ontbreekt in 't Bentheim-Steinfurtsche archief, en de transportregisters van 't landgericht Ootmarsum uit die jaren zijn verdwenen.

Nadat hij en zijn zoon Adriaan Willem voor en na reeds losse percelen van 't erf hadden verkocht,⁹⁾ deden Adriaan Willem Bentinck tot Breklenkamp en zijn vrouw Anna Hadewich van Ense het bij koopbrief van 13 Mei 1685 voor 6000 Caroli gulden van de hand aan Geerd Kuipers of Bodden-Kuiper en zijn vrouw Jenneken te Noord-Deurningen.¹⁰⁾ Sindsdien bleef het langen tijd in handen van de familie Kuipers, maar in 1717 blijkt het reeds in twee stukken te zijn gesplitst, stellig het gevolg van erfdeeling en in 1733 sloten Kuipers en Brandehoff een accord over het gebruik van het hout, den potegrond, enz.¹¹⁾

Als boeren op het erf staan bekend:



Johan (genoemd 1553), Coert (genoemd 1597-1618), Jan (genoemd 1622-1661), Geert en zijn vrouw Ale (genoemd 1663, de vrouw nog als weduwe in 1685), Jan Kuijpers (? , 1693), Geert Kuijpers=Brandehof (genoemd 1698-1718), Jan (huwt 1707 Fenneken Stokkink uit Lattrop; sterft 10 Augustus 1720; zij hertrouwt 1721 Hendrik Ottinkhof) Hendrik Ottinkhof = Brandehof (hij en zijn vrouw leven nog in 1748 als oude lieden op 't erf), Jan (gehuwd in 1743 met Swenne Legtenberg uit Volte), zijn zoon Jan of Jan Hendrik (geboren 1745, genoemd tot 1810). De laatste huwde met Christina Klinge, uit welk huwelijk in 1781 Gerardus als oudste zoon werd geboren. Deze trad 25 Mei 1809 in 't huwelijk met Maria Veer of Veere uit Engden (graafschap Bentheim), maar overleed kort daarop, waarop de weduwe 23 November 1811 hertrouwde met Lambert Ottinkhof. Laatstgenoemde was in 1781 geboren als zoon van Jannes Ottinkhof en Gesina Enkt en noemde zich na zijn huwelijk Brandehof.

Lambert was in 1839 één der vijf grondeigenaars in de gemeente Denekamp, die de bevoegdheid bezaten, in het eerste kiesdistrict van Overijssel tot kiezers benoemd te worden ter vervulling van vacatures in de Provinciale Staten uit den landelijken stand.¹²⁾ Hieruit volgt, dat Brandehoff toen het belangrijkste erf van Noord-Deurningen was. Dezelfde Lambert leidde ook sinds 1837 de holtingen, waarop de verdeeling der marke Noord-Deurningen ter sprake kwam en werd uitgevoerd.

In 1845 brachten de echtelieden Brandehof-Veer het erf in den publieken verkoop, waarvan de inzate op 19 Juni en de toeslag op 21 Juli 1845 ten overstaan van Mr. G. B. ten Pol, notaris te Ootmarsum, in de Zwaan te Denekamp plaatsvond. Als vertegenwoordigers van de eigenaars traden hierbij op:

1°. Maria Ottinkhof, landbouwster, weduwe van Lambertus Deperink, woneend op 't erf Ottinkhof; 2°. Jan Hendrik Veer, landbouwer op 't erf Mensink te Vasse. Verkocht werden in 't geheel 146 perceelen, o.a. perceel 4: huis en erf met annexe groen- en boschgrond; perceel 65: de windkorenmolen aan de weg van Deenkamp naar Noord-Deurningen. Van een groot aantal perceelen werd Jan Hendrik Veer te Vasse eigenaar, andere gingen weg aan diverse gegadigden. Zoo was het erf Brandehof weer aanzienlijk ingekrompen.¹³⁾

In den muur van den Brandehofsmolen boven de inrijdeur, trekt een steen met een wapen en de volgende inscriptie de aandacht:

Tot lof van God alleen
Tot nut van iedereen
En voordeel van ons beiden
Was het, dat wij gerust
En van geen kwaad bewust
Den eersten steen hier leiden.
Anno 1818

De molen moet door Lambert Brandehof geboren Ottinkhof en een onbekenden deelgenoot gebouwd zijn. Spoedig wisselde het erf weer van eigenaar. Bij acte van 25 Januari 1853 verkochten Jan Hendrik Veer op Mensink en Maria Ottinkhof, een dochter van Lambert, het aan Mr. Johannes Theunis Roessingh Udink, grondeigenaar op den huize Singraven, voor f 19.500,- Het erf omvatte toen vijf huizen en erven, den Brandhofs-windkorenmolen, en ruim 61 hectaren grond, de heide inbegrepen. Het was bezwaard met uitgangen in rogge aan de erven Stork te Oldenzaal, den Armenstaat te Oldenzaal en de Vicarie te Denekamp, samen 537 kop 's jaars.¹⁴⁾ De weduwe van 's koopers kleinzoon, Sophia Mathilde Frederica barones Taets van Amerongen van Natewisch, verkocht het 24 Augustus 1915 aan Jan



De Brandehofsmolen

Adriaan Laan te Bloemendaal, wiens erfgenaam het 11 Juni 1911 weer van de hand deden tegelijk met hun andere goederen in Noord-Deurningen. Het erf, dat toen tot 11 bunder was ingekrompen en den molen sinds lang niet meer onder zijn goederen telde, kwam toen in handen van den huurder Johannes Hermannus Wiefferink, die het thans nog bezit.¹⁵⁾

De molen was 30 April 1870 bij acte, verleden voor Gerhardus van den Bosch, notaris te Tubbergen, door Joan Melchior Roessingh Udink, kantonrechter, wonende op het huis Noord-Deurningen, verkocht aan Herman Borgelink, molenaar te Denekamp. Deze was reeds eenige jaren pachter ervan en werd voor f 4000.- eigenaar van den molen en twee huizen met erven, tuin, bouwland en heide.¹⁶⁾

W. H. Dingeldein †

¹⁾ Inventare der nichtstaatlichen Archive der Provinz Westfalen, Kreis Steinfurt, Münster 1907, bl. 586x(98): Fürstl.

Bentheimsches Archiv, Burgsteinfurt, II Rep. B. 4. - Voor den tekst zie Bijlage III.

²⁾ G. J. ter Kuile, Geschiedkundige aantekeningen, bl. 70, waar de schrijver vermoedt, dat met dezen hof het latere huis Breklenkamp bedoeld wordt. Dit wordt weerlegd door het Register der verponding voor Twente, 1601 (RAO, Statenarchief No. 4646), waar naast elkander genoemd worden de Schultenhof en 'Moerbecken husz het Tie genant'. Dus is de havezate Breklenkamp uit het erf de Tie of de Tij ontstaan.

³⁾ W. J. Formsma, De oude archieven van Ootmarsum (handschrift), Inv. No. 544.

⁴⁾ In deze acte moeten bij het schrijven eenige woorden vergeten zijn, omdat Brandehof, de Stokke en de hof te Breklenkamp altijd te zamen genoemd worden, zoodat na 'Stockinck' dient te worden ingelascht: 'beleggen inden kerspel van Oitmarssen und inder buirsschap to Latorpe und wte unsen erve den hove to Dreckenninchem geleghen'.

⁵⁾ Fürstl. Benth. Archiv, Burgsteinfurt, Rep. III, B. III, 2. Voor den tekst zie Bijlagen XIII en XIV.

⁶⁾ Idem, Vermählungen, 2, 7.

⁷⁾ Döhmman en Dingeldein, Singraven, II, 27.

⁸⁾ Idem, II, 137.

⁹⁾ Acten van 10 Mei 1662, 5 Mei 1669 en 18 Oct. 1682, eigendom van de familie Eppink op Bodden-Kuiper te Noord-Deurningen.

¹⁰⁾ Acte als voren. Voor den tekst zie Bijlage XXIII.

¹¹⁾ Schuldbekentenis van 1 Mei 1717, als voren.

¹²⁾ Gemeentelijk archief, Denekamp, ingekomen stukken 1839. Om tot kiezer te kunnen worden gekozen door de stemgerechtigden, moest men in de grondbelasting en verdere directe belastingen, het patentrecht uitgesloten, in de provincie en wel ten platten lande jaarlijks minstens f 120,- betalen. (Reglement omtrent de zamenstelling der Prov. Staten, gearr. bij K.B. van 30 Mei 1825).

¹³⁾ Register van overschrijving der acten van eigendom en overgang, kantoor Almelo, deel 33 No. 80.

¹⁴⁾ Huisarchief Singraven, Inv. No. E. 38.

¹⁵⁾ Id., Inv. No. E. 74.

¹⁶⁾ Register van overschrijving enz., kantoor Almelo, deel 175 No. 26.

De namen der Twentse marken

De volgende groep marken vormden het voormalige gericht Kedingen, waartoe behoorden de marken Rijsen, Wierden en Hoge Heksel, Notter en Zuna, Rektum, Enter, Ypelo, Elzen, Goor, Stokkum en Herike, Markelo. (GAN, Markens van Overijssel, 107-114). Een aantal van deze namen is doorzichtig, zoals Goor, Markelo, Stokkum en Ypelo; andere zijn na enige studie begrijpelijk, een paar zijn onduidelijk. De naam van het gericht zelf, Kedingen, is geheel verdwenen. We komen hem voor het eerst tegen in 1299, wanneer er gesproken wordt van het 'woud Deypenheim, anders geheten Kedingermarck' (00,481); in 1389 lezen we van een 'waer in den bossche, die geheiten is Kedingherwolt' (SGOL, 63); in 1475 wordt het kerspel aangeduid als Kedinglant Goir (SRT, 58). De naam is afgeleid van de geslachtsnaam Keding, die door twee ingezetenen van Goor gedragen werd: Arnt Keding, borchsate, in 1309 (RR II, 581) en Willam Keding, borchman te Goer omstreeks 1383 (RR II, 77). We vinden de naam ook terug in het huidige erve Keenkhuys of Keenks in de buurschap Rektum: in 1381/2 die 'twe Kedinchuy's' (RR II, 779) in Ypelo; in 1475 Kedinchus, kathe (SRT, 72) en Lutlike Kedinchus, kathe (SRT, 74). Keding is afgeleid van een voornaam Kedi, die omstreeks opgetekend is als naam van een geestelijke van het klooster Korvey bij Höxter in Westfalen (Schl. ASPN, 68). Kedi is door umlaut ontstaan uit ouder Kadi, afgeleid van de stam 'cath', een geromaniseerde variant van Germaans 'hath-', dat 'strijd' betekende en een veel voorkomend

naamselement was. Geromaniseerd wil zeggen dat de 'h' van 'hath', ontstaan uit ouder 'ch', in die gebieden die oorspronkelijk onder Romeinse invloed stonden, in de uitspraak in 'k' overging. Dit waren de Frankische gebieden, zodat de Kedi, die zich eenmaal in het gebied van Keding vestigde, zeer waarschijnlijk een Frank was. Hieruit zou de voorzichtige conclusie getrokken kunnen worden dat hij in de tijd van Karel de Grote, toen het Frankische gezag in de Saksische gebieden gevestigd werd, een vertegenwoordiger van dat gezag was en op een hof resideerde. Die hof zou dan in de buurt van Lochem gesitueerd moeten worden.

In SRT wordt Kedinglant in één adem met Goir genoemd; deze naam wordt voor het eerst vermeld in 1027 als Gore (TW), maar in 1367 lezen we van 'een stede unde garden in der stat tho ghore light' (Prot. Jur.), waaruit duidelijk blijkt dat de stad bij een goor is gelegen. Een 'goor' is een moeras, maar het moet toch wel economische waarde gehad hebben, gezien het feit dat het woord zo vaak in samenstellingen met een persoonsnaam voorkomt: Kaamscher bij Haaksbergen, in 1188 Kammesgore (SB 216); Bolscher bij Borne, 1385 Bolghergoer (SB 202), Gosenghoer (1380), land bij Lochem (SB 267), met de verdwenen voornamen Kammo, Bolghe en de nog bestaande Gosen.

Bij Vollenhoven lag in 1461 het 'stads goor' (OAV 261) en in 1595 'vier koe-weiden in het Begeynengoer' (OAV reg. 81); in Engeland, in Berkshire kende men 'gore' als 'vlak, laag liggend land': 'moest parishes have a field called 'the 'gore' (OED sv. gore). Over Westfalen lezen we dat bij vele gemeenten een 'goor' ligt, 'niedriges land' (JON, 69).

Stokkum is een vrij veel voorkomende naam van buurschappen; in 1188

wordt het voor het eerst vermeld als Stochem (TW), waaruit we duidelijk zien dat het een 'heem' naam is. Dit type ontstond tussen de vijfde en de tiende eeuw, in samenstellingen waarvan het eerste deel vaak een persoonsnaam is. Het zijn dus altijd zeer oude namen. Er komen ook combinaties voor waarvan het eerste deel een vegetatie aanduidt, zoals Bentheim, 12e eeuw Binedheim (TW), een grassoort, en dat geldt ook voor Stokkum, waarin 'stok' een oud woord voor boomstronken is. Men kan zich voorstellen dat dit 'heem', deze woning gebouwd werd bij een gerooid bos, waarvan enkele stronken overgebleven waren.

Ook Ypelo wijst op vegetatie; de naam kwam in 1272 al voor (00,320) en betekent een bosje dat uit iepen bestond. (wordt vervolgd)

B. J. Hekket

Gebruikte afkortingen:

GAN = Geschiedkundige Atlas van Nederland: Marken in Overijssel door G. A. J. van Engelen van der Veen (Den Haag, 1924)

JOH = H. Jellinghaus, Die westfälischen Ortsnamen nach ihren Grundwörtern (Hildesheim, 1971 herdruk)

OAV = het oud-archief der stad Vollenhoven (Verlagen 's Rijks oude archieven 1922, II)

OED = Oxford English Dictionary

OO = Oorkondenboek van Overijssel, I-VI, ed. G. J. ter Kuile (Zwolle, 1963-69)

Prot.-Jur. = Protocol volontaire jurisdictie Stad Goor (R. A. Zwolle No. 1)

RR = Registers en Rekeningen van het Bisdome Utrecht, deel II, door S. Müller Fzn (Utrecht 1891).

Schl. ASPN = W. Schlaug, Die altsächsischen Personennamen vor dem Jahre 1000 (Lund 1962)

SB = B. H. Schlicher van Bath, Mens en Land in de Middeleeuwen (1944)

SGOL = Stichtsche, Gaasbeeksche en Overijsselsche Leenen gelegen in Gelderland. Ed. W. A. Beelaerts van Blokland (Arnhem, 1907)

SRT = Het Schattingsregister van Twente van 1475. Ed. A. L. Hulshoff. (Zwolle, 1953)

TW = Toponymische Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226), door M. Gysseling (Brussel 1960)

Boek en Blad

Twente, platteland en stedenband

'Het is waar dat de meeste ouder wordende mensen graag nog eens over 'vroeger' praten en door de afstand der herinnering krijgen veel omstandigheden en toestanden van vroeger vaak een milde kleur. De jeugdervaringen zijn dan verwerkt en hebben hun eigen plaats gevonden in onze geestelijke constellatie. Maar het behoort tegenwoordig terecht niet meer tot de goede toon, over vroeger te spreken als over 'die goede oude tijd'.

Dit is een citaat uit Joh. Buursinks nieuwste boek 'Twente, platteland en stedenband', dat in een Triangelreeks bij Knoop en Niemeijer verschenen is. Wie het boek uitgelezen heeft en het nodigt uit, om dat in één adem te doen - zal ervaren, dat het citaat zowel het boek als de schrijver typeert.

Buursink nadert de AOW-leeftijd, dat blijkt uit de korte biografie op de omslag. Hij heeft recht van spreken als het over 'vroeger' gaat. Hij doet dat ook graag, misschien wel eens te graag, zoals de meeste ouder wordende mensen. Hij vertelt boeiend over de oude tijd, niet zonder nostalgie, maar toch nuchter genoeg om het verleden niet als superieur aan het heden af te schilderen. Eerder het tegendeel. Dat geldt dan vooral, wanneer hij de economische en sociale ontwikkeling van Twente beschrijft. Dat wil dus zeggen opkomst en (gedeeltelijke) afgang van de textielindustrie, waar hij middenin heeft gestaan.

Misschien is de lezer aanvankelijk geneigd om enig bezwaar te maken tegen het uitvoerig citeren van oude schrijvers, maar dan komt hij toch al ras tot de ontdekking, dat Buursink de 'Herinneringen en wenken' van C. T. Stork nodig had, om zich af te kunnen zetten tegen een liberaal ideaalbeeld, dat in flagrante strijd is met zijn eigen, door christelijk geloof geïnspireerde sociale ethiek. Ook geïnspireerd door eigen jeugdervaringen, zo mag men bij sommige beschrijvingen terecht veronderstellen.

Buursink heeft wel een beetje een geschiedenisboek geschreven en of dat nu precies de bedoeling was, in het kader van een reeks, die ons het eigene van deze diverse landdelen wil leren kennen, mag betwijfeld worden. Maar hij is nu eenmaal een vrije vogel, of om in dierlijke beeldspraak te blijven: een paard,

dat niet graag de teugels voelt. Misschien niet direct een renpaard, maar toch wel een werkpaard, dat het gareel heeft afgeworpen.

'Een beetje een geschiedenisboek' zo ondergaan wij deze bijdrage aan de kennis van Twente. Het is eigenlijk meer des schrijvers voorkeur voor het verleden, die tot deze typering leidt, dan dat we zouden willen beweren, dat hier een pur sang historicus aan het woord is. Afgezien van enkele uitglijdkjes (de eerste stoomweverij van Salomonson stond niet in Almelo, maar in Nijverdal - en dat kan de toerist nog altijd op een gedenksteen lezen!) is wat er aan de historische zaken verteld wordt, wel betrouwbaar. Maar wie het daarom te doen is, kan toch beter gespecialiseerde boeken lezen. De schrijver verwijst daar zelf naar, zoals hij ook voor liefhebbers van bezienwaardigheden de VVV-winkeltjes aanprijst. Daargelaten een enkel detail, dat Buursink uit eigen ervaring kent (de petit histoire van de Ramie Union bijvoorbeeld), draagt dit Twenteboekje niet bij tot de feitelijke kennis van de Twentse historie. Maar wel geeft het er een heel eigen visie op, vooral wat het industriële tijdperk betreft. Buursink beschrijft de mate-loosheid van de begeerte als drijfveer die in Twente een textielimperium deed ontstaan. Hij vermeldt, hoe de textieldraad sterk genoeg bleek te zijn om niet onder de last van de klassenstrijd te knappen en hij vervolgt dan:

'Het zou niet helemaal overeenkomstig de waarheid zijn, te stellen, dat de textielabrikanten slapende rijk zijn geworden. Ze hebben er hard genoeg voor gewerkt en er sober genoeg voor geleefd. Maar ze zijn het wel min of meer 'vanzelf' geworden, zo lang ze de wind in de zeilen hadden. Nu kan traditiegebondenheid zijn voordelen hebben, maar dan alleen mits goed en intelligent gehanteerd. Het ineenstorten van de Twentse textielindustrie als imperium is economisch niets meer dan een incident. Als sociaal verschijnsel is het de bevestiging van de emancipatie van de arbeidersstand'.

Behalve de textiel- krijgt ook de agrarische geschiedenis veel aandacht. De bezitloosheid van de textielarbeider vond zijn pendant in de armoede van de boer. Beide groepen kenden de rechteloosheid tegenover de 'grote heren'. De historie teruglezende uit boerderijenbouw en landschap kun je nu nog vaststellen, dat het hier armoe troef is geweest, schrijft Buursink en hij vergelijkt de klassieke Twentse boerenwoningen van het oude 'saksische' (!) vakwerktje met de prachtige vakwerkhuisen in het aangrenzende Westfalen. Om vervolgens uitvoerig te beschrijven hoe ook de boerenstand emancipeerde, mede onder invloed van met het land verbonden fabrikantendom.

Met het land verbonden. Hoezeer is dat ook de schrijver zelf, deze in de stad Enschede

opgegroeide arbeidersjongen. Wat hij tenslotte na wat bijzonderheden over de Twentse bodemrijkdommen, vermeldt over de moderne stedelijke samenleving en haar moeizame groei naar nieuwe samenwerkingsverbanden, is wel erg summier, vergeleken bij de aandacht, die het platteland krijgt. En dan een platteland, zoals de vreemdeling het nauwelijks meer kan leren kennen. Want wanneer Buursink in de eerste helft van het boek het volksleven aan diepgaande beschouwingen onderwerpt, dan gaat hij uit van een historiserende opvatting, waaraan de officiële volkskunde toch wel nagenoeg ontgroeid is. Letterlijk zegt hij, dat folklore een aflopende zaak is en hij heeft weinig waardering voor wat er nog leeft en volgens hem teveel een VVV-stempel draagt.

Wat hij vertelt, betreft vrijwel allemaal zaken van vroeger die hij met 't enthousiasme van het zelf beleefde beschrijft. Maar zelfs de oer-Twentse Jaan en Greet zie je niet meer in een Twentse optocht, wel het ruimteschip! Waarbij dan toch maar die optocht zelf als een uiting van springlevend volksleven gebleven is.

Tegen de volkskundige beschouwingen zijn nog meer bezwaren aan te voeren. Buursink heeft gelijk, wanneer hij te fenomenen van de folklore als zodanig, maar de achtergronden ervan het belangrijkste vindt. Maar zijn benadering daarvan is niet wetenschappelijk. Zijn verklaringen zijn vrijwel steeds intuïtief en worden hooguit geconfronteerd met de denkwereld van de gebroeders Grimm. Zij missen de brede oriëntatie, die de schrijver had kunnen behoeven voor duidelijk onjuiste (veronder)stellingen, zoals de afleiding van het Twentse paasvuur uit het zomerse zonnewende - of Sint Jansvuur, dat dan verondersteld wordt pas door de hervorming verdwenen te zijn. In zulke zaken slaat Buursink gemakkelijk op hol en dat is een beetje jammer, want niet elke lezer kan beoordelen, waar de wetenschap ophoudt en waar de fantasie begint.

Toch zijn dit meer dan vijftig bladzijden volksen taalkunde van wezenlijk belang. Want waar het om Twente gaat, blijkt er een enorme kennis van zaken uit. Als kenner van de Twentse spraak en van het Twentse volkskarakter is Joh. Buursink onovertroffen. Op dit punt is zijns ondanks zijn werk een 'Fundgrube' voor de wetenschap, die het dan met de mystieke en religieuze achtergronden van de feiten zelf wel klaren zal. Hoe weinig waarde Buursink hecht aan wetenschappelijke feiten kennis, wordt het beste gedemonstreerd door wat hij vertelt over het 'donderloof' (huislook?) in zijn stadstuintje: 'Ik ken er niet eens de Nederlandse naam van, laat staan de Latijnse en daar heb ik ook helemaal geen behoefte aan'. Buursinks charme is, dat het wetenschappelijke bezwaar weggevaagd wordt door wat de dichter die hij in wezen is mee te delen heeft.

Gehoord en gelezen

Markelo

Op 10 december vierde Gerrit Jan Roosdom zijn 80ste verjaardag. Vele honderden 'goastokken' heeft hij gemaakt, in navolging van zijn vader en ook zijn zoon is inmiddels bedreven in deze typisch Markelose volkskunst. Vroeger gebruikte men mispelhout, maar de sleedoorn is een heel goede vervanger. Ook sleedoorns ziet men weinig meer, maar Roosdom mag zijn stokken snijden langs het Twentekanaal, waar Staatsbosbeheer heel wat van deze stekelige struiken heeft aangeplant.

Ootmarsum

Ieder najaar tijdens de trektijd worden er procesverbalen opgemaakt wegens illegaal vogelvangen, een oud Twents volksgebruik, dat volgens dr. Bezoen (Taal en volk van Twente) typisch is voor fabrieksstreken. De Vogelwet maakte een eind aan het gebruik, maar niet alle vogelaars staakten hun bedrijf. Volgens inlichtingen van politiezijde neemt het illegale vogelvangen in Oost Twente de laatste jaren weer toe.

ENSCHEDÉ

Het Elderinkshuis uit 1783, dat na de oorlog door de familie Elderink aan de Enschedese Bestuurdersbond (NVV) verkocht werd, zal gemeente-eigendom worden. Het NVV gaat nieuw bouwen, de gemeente kan het monument als kantoorpand gebruiken.

Haaksbergen

Een oud-Haaksbergenaar, die voorlopig onbekend wil blijven, heeft het plan geopperd om in het t.z.t. nieuw te bouwen gemeentehuis een carillon aan te brengen. Hij liet het niet bij woorden, maar bestelde bij Klokkengieterij Eijsbouts te Asten een klokje van ongeveer 12 kg. met toonhoogte c4 als eerste aanzet voor een beiaard. Het klokje kreeg de naam van

een dorpsstypen, Kielgraads. Gedacht wordt aan meer klokken met soortgelijke namen.

Geesteren

De kapschuur van Aarnink te Haarle, die op de monumentenlijst stond, is vorig jaar door de gemeente Tubbergen afgebroken en 'herbouwrijp' opgeslagen. Besloten is nu de schuur te herbouwen bij boerderij Scholink aan de Uelserweg te Geesteren, een toekomstige vakantie-boerderij.

Bornerbroek

De familie Kamp is onlangs verhuisd van haar Almelse boerderij 'Welgelegen' (die voor het U.C.-project moet wijken) naar een vrijgekomen boerderij te Bornerbroek. Kamp had juist een ongeluk gehad. De nieuwe nabers zorgden echter, dat de hele boerenvoortvaring op platte wagens, door trekkers getrokken, de plaats van bestemming bereikten. Ook bij de oogst waren zij hem al, naar oud-Twentse zede, komen helpen.

Enschede

Het natuurmuseum beschikt over een mooie volkskundige verzameling op het gebied van de oude imkerij. Deze voorwerpen (honingpers, korven, vlechtgereedschap enz.) komen door ruimtegebrek onvoldoende tot hun recht. Bij de officiële viering van het gouden bestaanfeest van het museum heeft nu de Natuurhistorische Vereniging het schetsontwerp aangeboden voor een voor haar rekening te bouwen expositiehuisje in de tuin. De vorm wordt die van een honingraatcel, een zeshoek.

Enschede

Voor het werk van de Museum Buurt Spoorweg wordt de belangstelling steeds groter. In augustus j.l. kon het publiek voor de eerste keer ritten met oud materiaal maken op de lijn Haaksbergen-Enschede. Een loc uit 1925 werd niet zonder enige moeite onder stoom gebracht voor de eerste rit, die tot Boekelo ging. Nu de Spoorwegen vele goederenlijnen, waaronder ook die tussen Enschede en Haaksbergen, willen opheffen, hoopt de stichting dat de rails kan blijven liggen en dat men het station Haaksbergen als museale en toeristische trekpleister kan inrichten.

Oldenzaal

Op 7 september is in het Ariënstehuis te Enschede, 81 jaar oud, overleden Toon Borghuis, oud-onderwijsman, maar vooral oud-koördirigent te Oldenzaal. Als dialect-dichter en mede-initiatiefnemer van het midwinterhoornreveil in Twente heeft 'Toon Borghoes' veel bekendheid gekregen. Ook was hij de schrijver van meer dan twintig 'Boeskoolrevues'.

Niet zo zeer concrete en aan de feiten getoetste informatie. Wel de liefde, voor het onderwerp, dat hem inspireert en waarvan hij met gulde hand wegschenkt in dit ondanks een aantal bezwaren ontwapenend eerlijke en verrassend boeiende 'zomaar een boekje' over Twente.